

JOANNA LUSEK

Muzeum Górnośląskie w Bytomiu

ORCID: 0000-0002-3302-1321

DOI: 10.4467/12311960MN.24.005.19693

Wytyczne dla aptekarzy wojskowych na czas wojny w oparciu o Wojenny Regulamin Sanitarny z 1908 roku

Guidelines for military pharmacists in times of war based on the War Sanitary Regulations of 1908

Summary

Military pharmacists in the German Empire belonged to the sanitary service corps subordinated to the Ministry of War (Kriegsministerium). In the army, the highest rank was the senior staff pharmacist, other military pharmacists were divided into: pharmacists - one-year volunteers, staff pharmacists and corps staff pharmacists. The subject of this study are "Guidelines for military pharmacists. 100 important questions [prepared] on the basis of the War Sanitary Regulations" (*Für Militär-Apotheker. 100 wichtige Fragen und Antworten aus der Kriegs-Sanitäts-Ordnung*) collected by staff pharmacist Robert Droste. They were a hundred-point extract from the War Sanitary Regulations (1907), which were in force during World War I. The compendium was intended to make it easier for the addressees of the study – military pharmacists on the battlefield and in the rear of military operations – to quickly understand the regulations in the field of, among others: 1. administering and managing the military sanitary service during the war (including military pharmacists), 2. creating and equipping field pharmacies, or 3. preparing current documentation. Although the guidelines were prepared by a military pharmacist, they did not have the status of an official document because they were not issued by the military authorities.

Słowa kluczowe: aptekarz wojskowy, Wojenny Regulamin Sanitarny, I wojna światowa

Keywords: military pharmacist, War Sanitary Regulations, World War I

Aptekarze wojskowi w Cesarstwie Niemieckim przynależeli do korpusu służby sanitarnej, podporządkowanemu Ministerstwu Wojny (*Kriegsministerium*). W armii najwyższy stopniem był starszy aptekarz sztabowy, pozostałych aptekarzy wojskowych dzielono na: aptekarzy – jednorocznych ochotników, aptekarzy sztabowych oraz aptekarzy sztabowych korpusu. W odniesieniu do aptekarzy wojskowych pozostających w stanie spoczynku stosowano podział na niższych i starszych aptekarzy. W marynarce wojennej nie wyodrębniano jednorocznych ochotników oraz aptekarzy wojskowych w stanie spoczynku. Do aptekarskiej jednorocznej służby wojskowej przyjmowano wyłącznie tych kandydatów, którzy mieli za sobą przynajmniej półroczną służbę wojskową (co poświadczane było stosownym dokumentem) oraz posiadali uprawnienia państwowe do wykonywania zawodu aptekarza¹.

Niniejsze krótkie wprowadzenie do omówienia opracowanego w dalszej części tekstu źródłowego ma na celu analizę ścieżki zawodowej kandydata na aptekarza i prześledzenie formalnych procedur, pozwalających mu na uzyskanie prawa do wykonywania zawodu, a w konsekwencji umożliwiające podjęcie służby wojskowej. Zgodnie z regulaminem egzaminacyjnym dla aptekarzy z 1904 r. prawo (dopuszczenie, aprobację władz) do wykonywania zawodu uzyskiwała osoba, która złożyła z wynikiem pozytywnym egzamin aptekarski i odbyła, zgodnie z obowiązującymi przepisami, staż (praktykę) zawodową (*Gehilfenzeit*)². Uprawnienia nadawane były w Cesarstwie Niemieckim przez właściwe ministerstwa Królestwa Prus, Królestwa Bawarii, Królestwa Saksonii, Królestwa Wirtembergii, Księstwa Badenia, Wielkiego Księstwa Hesji, Wielkiego Księstwa Meklemburgii-Schwerinu oraz ministerstw Wielkiego Księstwa Saksonii i Księstw Saskich oraz Księstwa Brunszwiku i Ministerstwo Alzacji i Lotaryngii³. W pruskich przepisach państwowych z 1 grudnia 1825 r. (*Reglement für die Staatsprüfungen der Medizinalpersonen*) po raz pierwszy podano instrukcję dotyczącą procedury przeprowadzania egzaminów aptekarskich

¹ Szerzej zob.: *Militär-Apothekenwesen*, [w:] *Die Preußischen Apothekengesetze mit Einschluß der reichsgesetzlichen Bestimmungen über den Betrieb des Apothekergewerbes. Unter Mitwirkung von Redakteur E. Urban herausgegeben und erläutert von Dr. H. Böttger*, Berlin 1907 (trzecie wydanie), s. 56–63; *Pharmazeutische Versorgung der Kaiserlichen Marine 1871–1919*, [w:] F. Vongehr, *Geschichte der deutschen Marinepharmazie. 1871–1945. Die pharmazeutische Versorgung der Kaiserlichen Marine, der Reichsmarine und der Kriegsmarine*, Stuttgart 2014, s. 5–288.

² *Prüfungswesen*, [w:] *Die Preußischen Apothekengesetze...*, op. cit., s. 18–38; *Prüfung für Apotheker im Deutschen Reich vom 18. Mai 1904*, Selbstverlag des Deutschen Apotheker-Vereins, Berlin 1904.

³ *Prüfung für Apotheker...*, op. cit., s. 1, § 1.

oraz określono zakres zagadnień egzaminacyjnych dla kandydatów. Regulacje, z niewielkimi zmianami, dotyczącymi głównie przygotowania ogólnego w trakcie trwania studiów i praktyk zawodowych dla kandydatów do zawodu aptekarza, obowiązywały w niezmienionych zapisach aż do wydania nowych regulacji w latach międzywojnia – 8 grudnia 1934 r. (*Prüfungsordnung für Apotheker*)⁴.

W kilka lat po utworzeniu Cesarstwa Niemieckiego, 5 marca 1875 r. zunifikowano przepisy o egzaminach aptekarskich dla całych Niemiec. Czas nauki i przygotowania do zawodu podzielono na dwa etapy: 1) do czasu złożenia wstępnego egzaminu aptekarskiego (*pharmazeutische Vorprüfung*) i 2) do czasu złożenia właściwego egzaminu aptekarskiego (*pharmazeutische Prüfung*). Kształcenie obejmowało odtąd trzy lata praktyki aptekarskiej w odniesieniu do absolwentów szkół średnich, tj. gimnazjum, gimnazjum realnego lub wyższej szkoły realnej (ewentualnie uczniów pobierających naukę w ostatniej klasie), lub dwa dla absolwentów legitymujących się świadectwem dojrzałości. W tym czasie kandydaci przygotowywali się pod okiem wykwalifikowanych aptekarzy do egzaminu wstępnego. Podejmujący naukę przygotowania do zawodu, powinni się byli odznaczać biegłą znajomością łaciny.

Egzamin wstępny składał się z trzech części – pisemnej, praktycznej i ustnej. W części pisemnej sprawdzano wiedzę z zakresu chemii farmaceutycznej, botaniki i farmakognozji oraz fizyki. Zadania wybierano losowo z przygotowanego w tym celu zestawu zadań. Na wypowiedź pisemną w zakresie trzech zadań kandydat otrzymywał sześć godzin. Podczas egzaminu praktycznego kandydat zobligowany był wykonać trzy zadania z przygotowanego wcześniej zestawu, tj. odczytać i przygotować trzy recepty lekarskie w zakresie różnych form leków oraz obliczyć ich koszt; przygotować dwa preparaty galenowe i preparat farmaceutyczno-chemiczny, zgodnie z przepisami zawartymi w farmakopei; sprawdzić dwa preparaty chemiczne pod względem czystości, zgodnie z przepisami zawartymi w farmakopei. Nadzór nad wykonaniem zadań praktycznych powierzano jednemu lub dwóm aprobowanym aptekarzom. Celem egzaminu ustnego było sprawdzenie teoretycznej wiedzy kandydata w zakresie znajomości roślin leczniczych, leków i preparatów farmaceutyczno-chemicznych – w odniesieniu do ich pochodzenia i zastosowania, ponadto sprawdzenie wiedzy z botaniki, chemii i fizyki oraz prawodawstwa regulującego

⁴ H. Hügel, *Prüfungsordnung für Apotheker vom 8. Dezember 1934*, Berlin-Zehlendorf 1941.

pracę w aptece. Na zakończenie egzaminu kandydat zobligowany był również przedstawić zielnik wykonany w trakcie odbywanej praktyki. Egzamin wstępny trwał dwa dni. Egzaminowani, którzy złożyli go z wynikiem pozytywnym, otrzymywali stosowne zaświadczenia z oceną – bardzo dobry, dobry lub dostateczny. Niezaliczenie egzaminu skutkowało przedłużeniem okresu praktyki o kolejne trzy do sześciu miesięcy, po czym następowało powtórzenie egzaminu w całości⁵.

Po złożeniu pierwszego z dwóch egzaminów następował okres praktyki w aptece w charakterze pomocnika (*Gehilfe*). Trał on rok lub dwa. Poprzedzał naukę na studiach uniwersyteckich. Obejmowały trzy, a potem cztery semestry nauki, m.in. ćwiczenia analityczno-chemiczne i farmaceutyczno-chemiczne, ćwiczenia w zakresie mikroskopowego badania leków roślinnych oraz znajomość procedur w zakresie sterylizacji. Studia można było realizować w placówkach akademickich lub wyższych szkołach technicznych w Brunshwiku, Stuttgarcie, Karlsruhe i Darmstadt. Po zrealizowaniu praktyki i odbyciu studiów, co potwierdzały stosowne zaświadczenia, kandydat mógł przystąpić do kolejnego egzaminu aptekarskiego⁶.

Egzamin właściwy, podobnie jak wstępny, obejmował te same części, ale był znacznie bardziej złożony. W części pisemnej należało się wykazać wiedzą z zakresu chemii nieorganicznej i organicznej, botaniki oraz farmakognozji. Kandydat miał trzy godziny na przygotowanie pracy pisemnej obejmującej łącznie pięć pytań. Podczas egzaminu praktycznego kandydat winien się być wykazać wiedzą teoretyczno-praktyczną z chemii analitycznej i chemii farmaceutycznej. W zadaniu z chemii analitycznej przeprowadzał analizę jakościową naturalnego związku chemicznego lub sztucznej mieszaniny, opracowanej przez egzaminatora, oraz określał w sposób ilościowy składniki związku chemicznego lub mieszaniny prostej; badał ponadto ilościowy i jakościowy skład skażonych substancji organicznych, nieorganicznych, środków spożywczych lub mieszanek leczniczych. W zadaniu z chemii farmaceutycznej miał wykazać się biegłością w przygotowaniu preparatów farmaceutyczno-chemicznych, przeprowadzić badanie i określić wartości leku metodą mikroskopową oraz przeprowadzić badanie i określić wartości leku lub leku galenowego metodą chemiczną. Po wykonaniu zadań kandydat zobligowany był również sporządzić sprawozdanie, które podlegało ocenie przez egzaminatora. W trakcie egzaminu ustnego sprawdzano wiedzę ogólną kandydata z chemii,

⁵ *Prüfung für Apotheker...*, op. cit., § 7–12 i 14, s. 1–3.

⁶ *Ibidem*, § 17, s. 3.

fizyki i botaniki w problematyce właściwej dla jego zawodu oraz wiedzę z nauk farmaceutycznych. Powinien się być wykazać umiejętnością identyfikowania oraz określania przeznaczenia świeżych i zasuszonych roślin leczniczych; rozpoznawania leków z podaniem ich cech oraz działania; omówić właściwości, skład, przeprowadzić testy, których wynikiem było określenie wartości wybranych surowców chemicznych i preparatów farmaceutyczno-chemicznych, a także występujących w nich zanieczyszczeń; ponadto wykazać się wiedzą ze znajomości przepisów prawnych dotyczących funkcjonowania apteki i powinności aptekarskich⁷.

Po złożeniu egzaminu aptekarskiego i zakończeniu studiów kandydat zobligowany był do przepracowania kolejnych dwóch lat w charakterze pomocnika w aptece, w tym co najmniej roku w aptekach na terenie Rzeszy Niemieckiej. Po zakończeniu praktyki, w trakcie której powinien był nadal pogłębiać wiedzę teoretyczną i umiejętności praktyczne, a nadto wykazywać się w wystarczającym stopniu zrozumieniem dla zadań i obowiązków związanych z zawodem aptekarza, przedkładał świadectwo zawierające szczegółową, opisową ocenę jego działalności, wystawioną przez aptekarza, w którego aptecę pracował. Kandydat zwracał się następnie do właściwego organu kraju związkowego, w którym składał wcześniej egzamin, o przyznanie mu uprawnień do wykonywania zawodu aptekarza. Jeżeli właściwy organ nie uzyskał przekonania, że kandydat spełnił w trakcie praktyki określonych powyżej wymagań, powinien był nadal kontynuować pracę w charakterze pomocnika przez czas, który został przez ów organ wskazany⁸. Okresu służby wojskowej nie zaliczano do okresu nauki, praktyki czy studiów⁹. Ów dwustopniowy charakter przygotowania wykwalifikowanych aptekarzy, pomimo wprowadzonych zmian, pozostawał nadal bezpośrednim dziedzictwem średniowiecza i w XX w. stanowił mało atrakcyjny dla młodych i ambitnych ludzi wchodzących na ścieżkę zawodową anachronizm.

Przedmiot niniejszego opracowania stanowią *Wytyczne dla aptekarzy wojskowych. 100 ważnych pytań [opracowane] na podstawie Wojskowego Regulaminu Sanitarnego (Für Militär-Apotheker. 100 wichtige Fragen und Antworten aus der Kriegs-Sanitäts-Ordnung)*, zebrane przez aptekarza sztabowego Roberta Droste'go z Hanoweru¹⁰, opubli-

⁷ Ibidem, § 19–24, s. 4–5.

⁸ Ibidem, § 35 i 36, s. 6.

⁹ Ibidem, § 39, s. 7.

¹⁰ Robert Droste, przygotowując ww. opracowanie, był już u schyłku kariery zawodowej i wojskowej. Na emeryturę odszedł 1 lipca 1915 r. Jako aptekarz miał olbrzy-

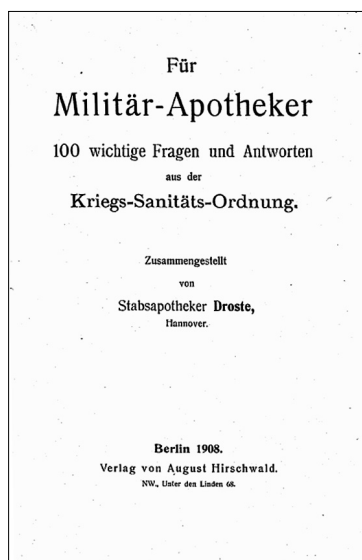
kowe w 1908 r. w Berlinie, w wydawnictwie Augusta Hirschwalda. Wytyczne przygotowane zostały na podstawie wydanego rok wcześniej regulaminu dla korpusu sanitarnego na czas wojny, opracowanego przez naczelnego (starszego) lekarza Schilla z Drezna [*Kriegs-Sanitätsordnung (K.S.O.) vom 27 Januar 1907*, ss. 162]¹¹. Stanowiły ujęty w sto punktów wyciąg z tegoż, opatrzone komentarzami Roberta Drosteo. Regulamin przyjęty w 1907 r., z uzupełnieniami z 1908 r., obowiązywał w czasie trwania I wojny światowej. Kompendium Roberta Drosteo obejmowało 32 strony, z odesłaniami zainteresowanych do właściwych punktów regulaminu z 1904 r. Miało ułatwić adresatom opracowania – aptekarzom wojskowym, przebywającym na polu walki i na zapleczu działań wojennych, pełne rozeznanie i umiejętne poruszanie się w przepisach zawartych w regulaminie, w zakresie: 1) administrowania i zarządzania wojskową służbą sanitarną na czas wojny, w odniesieniu do struktury, kompetencji i podległości żołnierzy – członków korpusu sanitarnego; 2) rozmieszczenia wojskowego personelu sanitarnego i wojskowego sprzętu medycznego; 3) wyposażenia lazaretów polowych i szpitali przejętych na potrzeby rannych oraz chorych żołnierzy; 4) środków i możliwości transportu rannych i chorych będących w dyspozycji wojskowego korpusu sanitarnego i wyposażenia tegoż; 5) tworzenia i wyposażenia przenośnych (polowych) laboratoriów, punktów uzdatniania wody oraz aptek polowych; 6) zarządzania magazynami towarów; 7) wyposażenia jednostkowego (indywidualnego) żołnierzy – członków korpusu sanitarnego; 8) przygotowywania dokumentacji przez aptekarzy wojskowych; 9) wykazu chorób zakaźnych, zapobiegania tymże, zasad dezynfekcji i deratyzacji. Wytyczne opracowane przez Roberta Drosteo miały zatem znac-

mie doświadczenie, przepracował w zawodzie łącznie 43 lata, z czego 22 lata poświęcił służbie wojskowej. Zachowane materiały archiwalne, dotyczące głównie starań o przyznanie renty, nie pozwalają jednak na przygotowanie obszerniejszego biogramu. Zob. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, IV. HA, Rep. 7, Offizierswitwenkasse und andere militärische Versorgungsstellen, sygn. 564, Robert Droste – Stabsapotheker (1918–1920), b. p.

¹¹ Regulamin (*Kriegs-Sanitätsordnung*), opublikowany w 1907 r., obejmował dziesięć działów tematycznych, które dotyczyły administrowania, zarządzania i wszelkich kwestii praktycznych związanych ze służbą medyczną na czas pokoju, wojny i sytuacji epidemicznych, w odniesieniu do pracy szpitali, medycznej służby etapowej (podczas konfliktów zbrojnych) oraz domowej opieki medycznej. W regulaminie znalazły się również zagadnienia poświęcone opiece medycznej nad jeńcami wojennymi, uwzględniające zapisy Konwencji Genewskiej z 1906 r. Zob. Bayerisches Hauptstaatsarchiv, V 10 a, Sanitätsordnung, Rapport- und Meldewesen, Sanitätsberichte, Kriegs-Sanitätsordnung mit Sachverzeichnis (1907, Neudruck 1914); Anlagen zur Kriegs-Sanitätsordnung (1908, Neudruck 1914).

nie szerszy zakres, ujmowały bowiem zadania aptekarzy wojskowych jako komplementarny element struktury administracyjnej wojskowej służby sanitarnej na czas wojny, z wymienieniem zadań szczegółowych właściwych dla konkretnej grupy docelowej, mając na uwadze jej powiązania i zależności od żołnierzy – członków korpusu sanitarnego innych specjalności. Wytyczne, co należy podkreślić, pomimo że przygotowane zostały przez aptekarza wojskowego, nie miały statusu oficjalnego dokumentu, ponieważ nie zostały wydane przez władze wojskowe. Nie były to jedyne wytyczne dla aptekarzy wojskowych stanowiące wyciąg z obowiązującego regulaminu, jakie opublikowano na początku XX w.¹², ale te

niewątpliwie wydane zostały najpóźniej. W latach I wojny światowej w armii niemieckiej służyło ok. 3,8 tys. aptekarzy, w tym ponad 2 tys. pozostawało w dyspozycji na polach bitewnych i zapleczu toczonych działań wojennych, na frontach zachodnim i wschodnim. Należy również mieć na uwadze grupę aptekarzy, którzy posiadali uprawnienia, ale znaleźli zatrudnienie w zakładach niezwiązanych z przemysłem farmaceutycznym, a np. zbrojeniowym, i nie byli wliczani do liczby ogólnej, jeśli w latach trwania wojny nie zostali powołani do służby czynnej¹³. Kolejny regulamin uwzględniający zadania aptekarzy wojskowych wydano w Niemczech dopiero po zakończeniu wojny, w 1920 r.¹⁴ Tekst tłumaczenia kompendium, przygotowanego przez aptekarza sztabowego Roberta Drostea, w prosty i czytelny sposób

Strona tytułowa opracowania

¹² A. Thöns, *Militärischer Dienstunterricht für einjährig-freiwillige Militär-Apotheker, Unter- und Oberapotheker des Deutschen Heeres*, Berlin 1889; H. Salzmann, *Der Dienst des deutschen Apothekers im Heere und in der Marine*, Berlin 1900 (wydanie drugie uzupełnione); H. Proelss, E. Seel, *Die Dienstverhältnisse der Deutschen Militär-Apotheker. Ein Unterrichts- und Nachschlagebuch für Einjährig-Freiwillige Militär-Apotheker, Apotheker des Beurlaubtenstandes, des Heeres und der Marine*, Stuttgart 1903.

¹³ F. Vongehr, *Zur deutschen Militärpharmazie im Ersten Weltkrieg*, „Wehrmedizinische Monatsschrift“ 2018, Bd. 62, s. 277.

¹⁴ G. Dvin (red.), *Die deutschen Militär-Apotheker im Weltkriege. Ihre Tätigkeit und Erfahrungen*, Oberstabsapotheker im Reichskriegsministerium, Berlin 1920.

wyjaśniającego powinności aptekarza wojskowego, został opatrzony w przypisach komentarzami, zawierającymi przytoczone przez autora odniesienia do regulaminu z 1904 r. oraz przekład nazw wymienionych w opracowaniu środków medycznych, wraz z podaniem ich zastosowania.

Wytyczne dla aptekarzy wojskowych. 100 ważnych pytań i odpowiedzi [opracowane] na podstawie Wojennego Regulaminu Sanitarnego (Kriegs-Sanitäts-Ordnung) zebrane przez aptekarza sztabowego Roberta Drostego (Hanower), opublikowano w Berlinie (1908). Wydanie: August Hirschwald

1. Od kiedy obowiązywał stary, a od kiedy obowiązuje nowy, zastępujący go, Wojenny Regulamin Sanitarny na czas wojny?

Stary regulamin obowiązywał od 10 stycznia 1878, a nowy obowiązuje od 27 stycznia 1907¹⁵.

2. Z ilu rozdziałów składa się Wojenny Regulamin Sanitarny?

Wojenny Regulamin Sanitarny składa się z dziesięciu rozdziałów oznaczonych kolejno literami od A do K. Regulamin ten opatrzony jest dodatkowo w dwie tabele i szkic przedstawiający strukturę Wojennej Służby Sanitarnej. Uzupełnienie tegoż stanowią ponadto podręcznik z 14 załącznikami, 37 wzorami, szkicem struktury Wojskowej Służby Sanitarnej oraz 8 tabelami.

3. W jakich określonych urzędach i formacjach Wojskowej Służby Sanitarnej pełnią służbę aptekarze wojskowi i ilu powinno ich być?

- ❖ przy lekarzu korpusu aptekarz sztabowy,
- ❖ przy kompanii sanitarnej i kompanii sanitarnej rezerwy po jednym aptekarzu,
- ❖ w lazarecie polowym i rezerwowym lazarecie polowym po jednym aptekarzu,
- ❖ przy lekarzu etapowym aptekarz sztabowy,
- ❖ przy oddziale lazaretu wojennego (według liczby korpusów podlegających inspektoratowi etapowemu) trzech aptekarzy,
- ❖ przy lazarecie wojennym aptekarze w liczbie wedle potrzeb,
- ❖ przy etapowym składzie sanitarnym aptekarz sztabowy i pięciu aptekarzy,
- ❖ przy magazynie towarów aptekarz sztabowy,
- ❖ przy zastępcy lekarza korpusu aptekarz sztabowy korpusu lub aptekarz sztabowy,

¹⁵ Generaloberarzt Dr. Schill in Dresden, *Kriegs-Sanitätsordnung (K.S.O.) vom 22 Januar 1907*, Berlin 1907 (dalej: K.S.O.).

- ❖ przy lazarecie rezerwowym aptekarze wojskowi w liczbie zgodnej z przepisami F.S.O.¹⁶

4. Kto kieruje całą służbą sanitarną na obszarze działań wojennych w charakterze organu naczelnego dowództwa armii?

Szef Polowej Służby Sanitarnej¹⁷.

5. Ile batalionów sanitarnych zostanie zorganizowanych dla każdego korpusu armii i jakie formacje sanitarne tworzą batalion sanitarny?

Dla każdego korpusu armii zostanie utworzony jeden batalion sanitarny, z reguły z przeznaczeniem dla trzech kompanii sanitarnych oraz 12 lazaretów polowych¹⁸.

6. Jakim personelem oraz jakim sprzętem dysponuje sztab batalionu sanitarnego?

- ❖ 1 dowódca batalionu,
- ❖ 1 adiutant (w stopniu podporucznika),
- ❖ 1 podoficer, kancelista,
- ❖ 5 starszych szeregowych (w tym 2 rowerzystów i 3 ordynansów),
- ❖ 4 żołnierzy kolumny transportowej,
- ❖ 9 koni, w tym 2 konie pociągowe,
- ❖ 1 dwukonny sztabowy wóz ciężarowy¹⁹.

7. Kto odpowiada dyscyplinarnie za kompanię sanitarną i lazarety polowe?

Dowódca batalionu sanitarnego²⁰.

8. Jaki personel wchodzi w skład kompanii sanitarniej?

- ❖ 1 dowódca,
- ❖ 2 poruczników,
- ❖ 1 lekarz naczelny lub lekarz asystent [pomocnik],
- ❖ 1 aptekarz,
- ❖ 1 intendent,
- ❖ 1 wachmistrz,
- ❖ 1 młodszy wachmistrz,
- ❖ 4 sierżantów,
- ❖ 14 podoficerów,
- ❖ 16 starszych szeregowych, w tym 2 trębaczy, 1 krawiec, 3 szewców, 1 stelmach, 2 kowali,
- ❖ 208 noszowych-sanitariuszy,

¹⁶ K.S.O., Teil H.V, Ziffer 513–538.

¹⁷ K.S.O., Teil A.I, Ziffer 1.

¹⁸ K.S.O., Teil A.III, Ziffer 102.

¹⁹ K.S.O., Teil H.V, Ziffer 519.

²⁰ K.S.O., Teil A.III, Ziffer 108.

- ❖ 1 starszy szeregowy, rowerzysta,
 - ❖ 2 młodszych wachmistrzów lub sierżantów,
 - ❖ 7 podoficerów sanitarnych, z czego jeden konny przydzielony do lekarza naczelnego,
 - ❖ 8 sanitariuszy wojskowych,
 - ❖ 1 sierżant kolumny transportowej,
 - ❖ 2 podoficerów kolumny transportowej,
 - ❖ 3 starszych szeregowych przydzielonych do kolumny transportowej,
 - ❖ 28 żołnierzy kolumny transportowej, z czego 8 opiekunów koni przydzielonych oficerom.
9. Jaki personel jest przydzielony do kompanii sanitarnej?
- ❖ 1 lekarz naczelny przy kompanii sanitarnej (starszy lekarz sztabowy),
 - ❖ 2 lekarzy sztabowych,
 - ❖ 5 lekarzy naczelnych lub lekarzy asystentów [pomocników]²¹.
10. W jaki sposób starszy aptekarz przemieszcza się podczas przemarszu kompanii sanitarnej?
- W pojeździe.
11. Kto jest odpowiedzialny za rozmieszczenie personelu sanitarnego i uzupełnianie sprzętu medycznego w kompanii sanitarnej?
- Lekarz naczelny²².
12. Kto przejmuje uprawnienia i obowiązki w przypadku odłączenia się od siebie kompanii sanitarnej i szpitala polowego lub w przypadku nieobecności lub niedyspozycji lekarza naczelnego?
- Najstarszy oficer sanitarny²³.
13. Jakie kompetencje dyscyplinujące ma dowódca w odniesieniu do kompanii sanitarnej, a jakie lekarz naczelny w odniesieniu do personelu sanitarnego kompanii sanitarnej w zakresie obowiązków realizowanych w ramach służby sanitarnej?
- Obydwaj dysponują kompetencjami równymi szefowi kompanii. Lekarz naczelny informuje dowódcę o nałożonych karach. Kontaktuje się z nim również w sprawach egzekwowania wykonania nałożonych kar²⁴.
14. Jaki personel należy do szpitala polowego?
- ❖ 1 lekarz naczelny (starszy lekarz sztabowy),
 - ❖ 1 lekarz sztabowy,

²¹ K.S.O., Teil H.V, Ziffer 520.

²² K.S.O., Teil A.III, Ziffer 116.

²³ K.S.O., Teil A.III, Ziffer 118.

²⁴ K.S.O., Teil A.III, Ziffer 120.

- ❖ 4 starszych lekarzy lub lekarzy asystentów [pomocniów],
- ❖ 1 starszy aptekarz,
- ❖ 2 inspektorów lazaretów polowych,
- ❖ 1 sierżant nadzoru policyjnego,
- ❖ 1 podoficer, kancelista,
- ❖ 1 podoficer, kwatermistrz,
- ❖ 1 starszy szeregowy, rowerzysta,
- ❖ 2 szeregowych (kucharz, pracownik fizyczny w aptece),
- ❖ 3 młodszych sierżantów lub sierżantów, strażnik oddziału,
- ❖ 6 podoficerów służby sanitarnej,
- ❖ 14 sanitariuszy wojskowych,
- ❖ 1 sierżant kolumny transportowej,
- ❖ 1 sierżant trębacz kolumny transportowej,
- ❖ 1 starszy szeregowy, jeździec kolumny transportowej,
- ❖ 18 żołnierzy kolumny transportowej (lub 19, co dotyczy szpitali polowych bez ambulansu i z trzema czterokonnymi wozami ciężarowymi zamiast czterech dwukonnych)²⁵.

15. Jakimi kompetencjami dyscyplinującymi dysponuje lekarz naczelny w odniesieniu do personelu lazaretu polowego?

Kompetencjami równymi kompetencjom szefa kompanii sanitarnej²⁶.

16. Pod czyje rozkazy przechodzi lazaret polowy, gdy zostanie przerwana łączność z korpusem armii?

Przechodzi on pod rozkazy inspektoratu etapowego²⁷.

17. Kto dowodzi kompanią sanitarną, a kto lazaretem polowym?

Kompanią sanitarną dowodzi dowódca [kompanii]²⁸, natomiast lazaretem polowym lekarz naczelny²⁹.

18. Jakie wyposażenie posiada kompania sanitarna, a jakie szpital polowy?

Kompania sanitarna posiada 8 dwukonnych wozów sanitarnych [ambulansów], wyposażonych w 7 do 9 par noszy i torby ze środkami opatrunkowymi, 2 dwukonne wozy sanitarne [ambulanse], 2 dwukonne furgony z plandeką oraz dwukonny wóz z żywnością; dalej 12 koni wierzchowych i 28 koni pociągowych.

Lazaret polowy ma w dyspozycji dwukonny wóz sanitarny [ambulans], wyposażony w 7 do 9 par noszy i torby sanitarne ze środkami

²⁵ K.S.O., Teil H.V, Ziffer 521.

²⁶ K.S.O., Teil A.III, Ziffer 167.

²⁷ K.S.O., Teil A.III, Ziffer 178.

²⁸ K.S.O., Teil A.III, Ziffer 112.

²⁹ K.S.O., Teil A. III, Ziffer 167.

opatrunkowymi, 2 dwukonne wozy sanitarne [ambulanse], dwukonny furgon, 4 dwukonne wozy transportowe oraz dwukonny wóz dla dowództwa, dalej 9 koni wierzchowych oraz 18 koni pociągowych (ewentualnie 20 koni pociągowych, co dotyczy lazaretów polowych bez ambulansu i posiadających trzy czterokonne wozy do przewożenia sprzętu zamiast czterech dwukonnych). Niektóre lazarety polowe nie posiadają żadnego ambulansu i zamiast 4 dwukonnych posiadają 3 czterokonne wozy do przewożenia sprzętu³⁰.

19. Na czym polega różnica między wozem sanitarnym lazaretu polowego a wozem kompanii sanitarnej?

Dwukonne wozy sanitarne [wzór] 67 oraz 95 nr 1 i 2, znajdujące się na wyposażeniu lazaretu polowego, odpowiadają jakościowo wozom kompanii sanitarnej, z tą różnicą, że konstrukcja wozu [wzór] 95 pozwala na umieszczenie z tyłu pojazdu wysuwanych na rolkach szuflad, w których umieszcza się środki i narzędzia / przyrządy medyczne. Jest to możliwe dzięki wydłużeniu zadaszania i podłogi wozu do tyłu, poza skrzynię. Starszy aptekarz zyskuje, przy pozostawionych otwartych drzwiach, dodatkowo zadaszony miejsce dla wykonywania swoich czynności³¹.

20. Na ile taborów podzielone są kompania sanitarna i lazaret polowy?

Składają się, każdy z nich, z dwóch taborów.

21. Przy którym z taborów pozostaje starszy aptekarz, gdy wozy będące w dyspozycji kompanii sanitarnej i lazaretu polowego będą wykorzystane niezależnie od siebie?

Pozostaje on przy taborze, w którym znajduje się sprzęt na potrzeby analiz laboratoryjnych³².

22. Kto pełni funkcję przełożonego, a zarazem starszego aptekarza wojskowego, przy kompanii sanitarnej oraz przy lazarecie polowym?

Szef polowej służby sanitarnej jest bezpośrednim przełożonym dla całego czynnego personelu sanitarnego, co odnosi się zarówno do linii frontu, jak i zaplecza.

23. Jaki jest skład wojskowego personelu sanitarnego?

- ❖ lekarze pułków / pułków, batalionów i oddziałów,
- ❖ lekarze naczelnicy oraz lekarze asystenci [pomocnicy],
- ❖ drużyny sanitarne,
- ❖ noszowi i sanitariusze,

³⁰ K.S.O., Teil H.V, Ziffer 520, 521.

³¹ K.S.O., Anlage X.K, Ziffer 285; X.L, Ziffer 290.

³² K.S.O., Teil H.V, Ziff. 520, 521.

- ❖ pomocnicy sanitariuszy,
 - ❖ plutonowi, jeźdźcy z jucznym koniem³³.
24. Co znajduje się na wyposażeniu oddziałów wojskowych?
- ❖ wełniane opaski brzuszne,
 - ❖ koce dla chorych,
 - ❖ manierki,
 - ❖ materiały opatrunkowe,
 - ❖ torby sanitarne:
 - dla konnych oddziałów sanitarnych,
 - dla zwykłych oddziałów sanitarnych,
 - ❖ zestawy sanitarne dla piechoty,
 - ❖ zestawy sanitarne dla kawalerii,
 - ❖ tornister sanitarny,
 - ❖ torby sanitarne na ramię,
 - ❖ apteczki podręczne,
 - ❖ nosze ratownicze,
 - ❖ nosze składane z dwoma pasami,
 - ❖ nosze z dwoma pasami,
 - ❖ drażki do ustawiania namiotów dla rannych,
 - ❖ dwukonny wóz sanitarny piechoty,
 - ❖ dwukonny wóz sanitarny kawalerii,
 - ❖ zaprzęg sześciokonny z zapasami medycznymi.

Ponadto wszyscy pełniący służbę w piechocie (oficerowie, urzędnicy, szeregowi) są wyposażeni w opatrunki osobiste. Opatrunki przeznaczone dla żołnierzy szeregowych są umieszczane w specjalnej kieszonce naszytej na podszewkę munduru. Oficerowie i podoficerowie medyczni – lekarze ochotnicy zaopatrzeni są we własne podręczne zestawy narzędzi medycznych. Oficerowie (higienisci), którzy wcześniej od pozostałych przemieszczają się na obszar, który ma zostać zajęty przez wojsko, zaopatrzeni są w mikroskopy (w skórzanej osłonie) oraz skrzynki z pojemnikami bakteriologicznymi³⁴.

25. Które jednostki wojskowe otrzymują do dyspozycji wozy sanitarne piechoty i kawalerii, a które sanitarne wozy zaopatrzeniowe?

Każdy z batalionów, tj. batalion piechoty, batalion strzelców wyborowych / zwiadowców czy batalion strzelców, jest wyposażony w wóz sanitarny piechoty; strażę ochrony sztabów kawalerii i piechoty Kwatery Głównej, jak również każdy pułk dywizji kawalerii do 4 szwadronów, jest wyposażony w wóz sanitarny kawalerii.

³³ K.S.O., Tafel II.

³⁴ K.S.O., Tafel II; Teil H.I, H.II.

Każda dywizja kawalerii dysponuje natomiast wozem zaopatrzeniowym³⁵.

26. Gdzie znajduje się sanitarny wóz zaopatrzenia dywizji kawalerii i jakie są jego zadania?

Wóz znajduje się przy dużym taborze zaopatrzeniowym i służy uzupełnianiu wyposażenia wozów sanitarnych kawalerii i koni jucznych.

27. Które jednostki wojskowe posiadają skrzynie apteczne pierwszej pomocy i co się w nich znajduje?

Skrzynie apteczne znajdują się na wyposażeniu baterii, kolumn i innych oddziałów wojskowych oraz transportowych, wskazanych w Wojennym Regulaminie Sanitarnym³⁶. Apteczka zawiera różnej wielkości i przeznaczenia bandaże, medykamenty i inne środki potrzebne do udzielenia pierwszej pomocy rannym i chorym. Skrzynia apteczna ma wymiary 63 x 46 x 42 cm i wyposażona jest w metalowe uchwyty po bokach. Wypełniona materiałami i środkami medycznymi, wraz z pokrywą i zamykanymi przegródkami, waży ok. 53 kg³⁷.

28. Które jednostki wojskowe wyposażone są w plecaki sanitarne i co się w nich znajduje?

Poszczególne oddziały wojskowe wymienione w K.S.O., tabela II, posiadają plecaki sanitarne, które wyposażone zostały w głównej mierze w opatrunki oraz niezbędne środki medyczne, potrzebne podczas udzielania pierwszej pomocy rannym, jak np. jodoform, morfina, spirytus eterowy, tynktury. Plecak nosi się na skórzanym pasie, na wzór plecaka piechoty. W pełni wyposażony plecak waży ok. 11 kg. Jego wymiary wynoszą 43 x 37 x 16 cm³⁸.

29. Co to jest torba sanitarna?

Torba sanitarna stanowi wyposażenie konia jucznego kawalerii i zawiera niezbędne środki opatrunkowe, jak również medykamenty i narzędzia medyczne.

30. Jakim wyposażeniem dysponują zespoły sanitarne?

- ❖ manierka,
- ❖ bandaż opatrunkowy,
- ❖ torba sanitarna³⁹.

31. Kto wyposażony jest w manierkę, z jakich elementów się składa i komu przysługuje?

³⁵ K.S.O., Tafel II.

³⁶ K.S.O., Ziffer 513–515, 522; Tafel II.

³⁷ K.S.O., Anlage X.G, Ziffer 267.

³⁸ K.S.O., Anlage X.G, Ziffer 265.

³⁹ K.S.O., Anlage X.F, Ziffer 261–264.

Manierka wraz z kubkiem są wykonane z aluminium. Manierka ma pojemność 1 litra, a kubek 160 ml. Jest zamykana na zatyczkę, a na niej umieszczony jest kubek. Manierka ma okrycie z filcu, przytwierdzone jest do niej skórzanym paskiem (zgodnie z wzorem obowiązującym dla piechoty), waży 518 g. W manierki wyposażone są zespoły sanitarne wszystkich formacji wojsk polowych, wojsk rezerwy, wojsk lądowych, oddziały sanitarne, oddziały piechoty, oddziały strzelców, jak również żołnierze prowadzący konie juczne przy kawalerii. W poszczególnych formacjach przynależnych do służby sanitarnej⁴⁰ wyposaża się w manierki wyłącznie zespoły sanitarne, sanitariuszy i plutonowych kolumny transportowej⁴¹.

32. Kto dysponuje apteczką podręczną ze środkami opatrunkowymi i kto ją nosi?

Zawartość apteczki, zaopatrzonej w środki pomocnicze potrzebne do wykonywania zadań przez zespoły sanitarne, umieszczona jest w skórzanym torbie. Apteczkami podręcznymi dysponują wszystkie zespoły sanitarne, z wyjątkiem tych używanych przez dawne władze armii okupacyjnej (Biuro Centralne, oddziały sanitarne Ministerstwa Wojny, gabinety lekarskie). Apteczka waży 300 g, ma wymiary 16 x 2 x 7 cm⁴².

33. Kto wyposażony jest w torbę sanitarną dla konnych i pieszych zespołów sanitarnych?

Na torbę sanitarną składają się dwie skórzane, mniejsze torby. Jedna z przeznaczeniem na środki medyczne, druga na bandaże. Zawiera ona niezbędne środki i opatrunki niezbędne w trakcie udzielania pierwszej pomocy rannym i chorym, jak np. środki dezynfekujące czy przeciwbólowe, m.in. *Acid.[um] carbolic.[um] liquefact.[um]*⁴³, *Charta sinapisata*⁴⁴, *Empl. adhaesiv.[e] ext.[ernum]*, *Liquor ammon.[ii]*

⁴⁰ K.S.O., Ziffer 513–539.

⁴¹ K.S.O., Anlage X.F, Ziffer 261.

⁴² K.S.O., Anlage X.F, Ziffer 362.

⁴³ *Acidum Carolicum Liquefactum* – fenol, po rozrobieniu z wodą, stosowany do dezynfekcji i odkażania m.in. narzędzi lekarskich (w stężeniu 1–5%) czy konserwacji zastrzyków (w stężeniu 0,3–0,5%). Roztwory alkoholowe i wodne fenolu stosowano w zabiegach przeżegania skóry (w stężeniu 2%), np. nerwów w celu uniknięcia nerwiaków pooperacyjnych oraz do przyżegania cięć na jelitach. Ponadto znajdowały zastosowanie w maściach przeciwgrzybiczych (w stężeniu 0,5–1,3%) i bakteriostatycznych (w stężeniu 0,2%) oraz w stomatologii, do dewitalizacji miazgi.

⁴⁴ *Charta Sinapisata* – papier gorczyczny (gorczycznik), okład rozgrzewający i rozluźniający ze spreparowanych nasion gorczycy albo plaster przesycony olejkami gorczycowym.

*caustici*⁴⁵, *Sod. salicylat.[ate]*⁴⁶, *Spiritus aetherus*⁴⁷, *T[in]ct.[ura] Opii s[im]pl.[ex]*⁴⁸, *Natr[ium] bicarbon.[icum]*⁴⁹, *Acid. tartaric*⁵⁰, bandaże kambrowe, gazy, igły, szpilki, agrafki, opatrunki oraz nici. Ponadto zawiera bandaże elastyczne, opatrunki na oczy oraz dodatkowo wymagane akcesoria apteczne (korki czy mydło w kostce). Torba sanitarna z przeznaczeniem dla przemieszczających się pieszo zespołów sanitarnych jest noszona z przodu tułowia, z prawej i lewej strony pasa biodrowego, podobnie jak torba na amunicję. Wyposaża się w nie zespoły sanitarne wszystkich oddziałów wojsk i formacji w armii, z wyjątkiem zespołów sanitarnych kawalerii, konnej artylerii i oddziałów karabinów maszynowych. W niektórych formacjach służb sanitarnych w dwie torby wyposaża się wyłącznie zespoły sanitarne kompani sanitarnej i lazaretów polowych⁵¹. Sanitariusze oddziałów piechoty, zwiadowców i strzelców wyposażeni są w dwie torby sanitarne, ale zawierające tylko bandaże. Każda ze skórzanych toreb ma wymiary 18 x 7 x 10 cm, obydwie ważą łącznie ok. 2 kg.

Zespoły sanitarne kawalerii, konnej artylerii i oddziałów karabinów maszynowych są wyposażone w torby sanitarne z przeznaczeniem dla konnych zespołów sanitarnych. Składają się one z jednej torby i mają takie samo wyposażenie, jak torby sanitarne dla pieszych zespołów sanitarnych, o wymiarach 19 x 8 x 36 cm, ważą ok. 2,5 kg i są mocowane z tyłu, po prawej stronie siodła. Schodzący z konia podoficer mocuje torbę do paska pod wierzchnim okryciem. Torby sanitarne o tych samych wymiarach wyposażone jednak wyłącznie w bandaże, noszą je prowadzący konie juczne kawalerii⁵².

⁴⁵ *Liquor Ammoni Caustici* – roztwór wody amoniakalnej. Wykazuje właściwości cucące.

⁴⁶ *Sodium Salicylate* – salicylan sodu. Wykazywał działanie bakteriostatyczne, grzybobójcze, przeciwbólowe, przeciwgorączkowe oraz przeciwzapalne. Oprócz tego zmniejsza agregację płytek krwi, działa żółciopędnie, moczopędnie oraz słabo uspokajająco.

⁴⁷ *Spiritus aetherus* – spirytus eterowy. Stosowany był jako środek cucący, przeciwbólowy, działający (znieczulający) obwodowo, stosowany w zapaściach, w stanach przedomdleniowych, w bólach żołądka i w kolce wątrobowej.

⁴⁸ *Tinctura Opii Simplex* – nalewka opiumowa. Wykorzystywano głównie Laudanum na bazie opium, głównie w biegunkach i nieżytach górnych dróg oddechowych.

⁴⁹ *Natrium Bicaerbonicum* – natron, soda oczyszczona. Stosowana była celem złagodzenia bólów gardła, nieżytów górnych dróg oddechowych, łagodzenie niestrawności i zgagi.

⁵⁰ *Acid tartaric* – kwas winowy. Stosowano był jako środek aseptyczny, przeciwbiegunkowy, pomagający w nieżytach pokarmowych. Wykorzystywano go również w radiografii.

⁵¹ K.S.O., Ziffer 513–539.

⁵² K.S.O., Anlage X.F, Ziffer 263, 264.

34. Jakie sprzęty / narzędzia medyczne należą do wyposażenia sanitarnego?

Są to wełniane pasy biodrowo-brzuszne oraz koce dla chorych. Pasy należą do wyposażenia lazaretów polowych, pociągów sanitarnych i etapowych składów sanitarnych, natomiast koce do wyposażenia sanitarnego oddziałów wojskowych i kompanii sanitarnych⁵³.

35. Co należy do wyposażenia higienicznego?

- ❖ pojemniki bakteriologiczne,
- ❖ przenośne laboratoria bakteriologiczne,
- ❖ mikroskopy,
- ❖ pojemniki z odczynnikami do badań⁵⁴.

36. Jak zorganizowane jest przenośne laboratorium?

Składa się ono z dwóch skrzyń drewnianych zaopatrzonych w uchwyty, każda o wymiarach 95 x 62 x 52 cm, zawierających wszystkie środki niezbędne do przeprowadzenia skomplikowanych badań laboratoryjnych. Pierwsza skrzynia waży 110 kg, a druga 114,5 kg.

37. Komu przypisane jest przenośne laboratorium i jak jest transportowane?

Jest ono przydzielone [lekarzowi] higieniście, razem ze sprzętem diagnostycznym i próbkami bakteriologicznymi transportowane jest przy etapowym składzie sanitarnym⁵⁵.

38. W jakiej ilości i przy jakich formacjach wojskowych znajdują się odczynniki do badań chemicznych?

Duży pojemnik znajduje się przy etapowym składzie sanitarnym, natomiast mały przy każdej kompanii sanitarnej i lazarecie polowym⁵⁶.

39. Gdzie znajduje się duży pojemnik z odczynnikami i komu jest przypisany w etapowym składzie sanitarnym?

Znajduje się on przy pierwszym oddziale. Przypisany jest aptekarzowi sztabowemu korpusu przy lekarzu etapowym⁵⁷.

40. Jak zbudowany jest polowy sprzęt do sterylizacji i z jakich elementów się składa?

Składa się on z pieca, kuchenki do sterylizacji narzędzi, pojemnika na środki opatrunkowe i dodatkowego sprzętu. Jest zaopatrzo-

⁵³ K.S.O., Anlage X.E, Ziffer 259, 260.

⁵⁴ K.S.O., Anlage X.D, Ziffer 256–258.

⁵⁵ K.S.O., Anlage X.D, Ziffer 257.

⁵⁶ K.S.O., Anlage XII.C, Ziffer 86, 87.

⁵⁷ K.S.O., Anlage XII.C, Ziffer 86.

ny w drewno, węgiel, spirytus i gaz. Waży ok. 19 kg i ma wymiary 55,5 x 26 x 24 cm. Posiada również uchwyt do transportu⁵⁸.

41. Które z formacji wojskowych wyposażone są w polowy sprzęt do sterylizacji?

Wozy z zaopatrzeniem sanitarnym, kompanie sanitarne, lazarety polowe, wozy szpitalne, pociągi sanitarne i etapowe składy sanitarne.

42. Komu przypisany jest sprzęt do polowej sterylizacji przy etapowym składzie sanitarnym?

Do lazaretu wojennego.

43. W jaki sposób powinien być używany sprzęt do sterylizacji? W bezpiecznej odległości od źródeł ognia⁵⁹.

44. Jakie są rodzaje narzędzi i przyrządów lekarskich?

- ❖ podręczne narzędzia lekarskie,
- ❖ zestaw narzędzi lekarskich z przeznaczeniem dla wojska,
- ❖ zestaw narzędzi lekarskich z przeznaczeniem dla kawalerii,
- ❖ podstawowe zestawy narzędzi lekarskich,
- ❖ zbiorcze zestawy narzędzi lekarskich,
- ❖ narzędzia lekarskie przeznaczone do wykonywania sekcji zwłok⁶⁰.

45. Ile i jakie rodzaje wozów etapowego składu sanitarnego zostały wymienione w Załączniku X Wojskowego Regulaminu Sanitarnego?

Wymieniono trzy, a mianowicie:

- ❖ dwukonny wóz zaprzęgowy,
- ❖ czterokonny wóz zaprzęgowy z polowym aparatem rentgenowskim,
- ❖ dwukonny wóz z przewoźnym urządzeniem do uzdatniania wody.

46. Do czego służy urządzenie do uzdatniania wody i jak duża jest jego wydajność?

Służy do podgrzewania, natychmiastowego schładzania czy filtrowania wody. Przy wydajności uzdatniania 500 litrów na godzinę dostarcza na bieżąco wodę pitną, oczyszczając ją z zarazków chorobotwórczych.

47. Co to jest opatrunek osobisty?

Opatrunek osobisty waży 28 g. Jego wymiary to 7,4 x 4,5 x 1,9 cm. Jest umieszczany w zaszytym, wodoodpornym woreczku z napisem „Faden abstreifen“ [tłum. odciąć/zerwać nitkę]. Zawiera 4-metrowej

⁵⁸ K.S.O., Anlage X.C, Ziffer 255.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ K.S.O., Anlage X.B.

długości, szeroki na 7 cm bandaż wykonany ze sterylonego materiału. Około 25 cm, licząc od końcówki bandaża, umieszczone są trzy czerwone kompresy ze sterylonego materiału, które zamocowane są w ten sposób, aby umożliwić bezdotykowe założenie ucisku na ranę. Na opakowaniu umieszczono czytelne wskazówki, jak bezpiecznie nałożyć opatrunek uciskowy i ostrzeżenie o treści: *W żadnym wypadku nie wolno dotykać palcami rany i materiału w kolorze czerwonym*. Opatrunek osobisty jest odkażony i wyjałowiony⁶¹.

48. W ile sztuk opatrunków osobistych wyposażony jest żołnierz pełniący służbę w wojskach polowych?

Posiada dwa opatrunki osobiste.

49. W jaki sposób uzupełniane są opatrunki osobiste?

Pobiera się je na bieżąco z aptecznej skrzyni sanitarnej. Każdy powinien uzupełnić opatrunki natychmiast po ich wykorzystaniu.

50. Jak są zbudowane nosze ratunkowe i gdzie się znajdują?

Nosze ratunkowe wykonane są z brązowego płótna żaglowego, mają długość 180 cm i szerokość 44 cm. Na dwóch poprzecznych drążkach wykonanych z metalu, mających długość 56 cm, zamontowane są oczka, przez które wprowadza się drążki. Po obydwu stronach noszy ratunkowych zamocowane są torby sanitarne. Na wyposażeniu każdego wozu zaopatrzenia sanitarnego znajduje się 12 noszy ratowniczych. Każdy drążek waży 0,7 kg. Pokrycie noszy waży ok. 1,64 kg⁶².

51. Kto jest odpowiedzialny za mianowanie szefa Polowej Służby Sanitarnej?

Szef Wydziału Medycznego Pruskiego Ministerstwa Wojny⁶³.

52. Jak przedstawia się struktura zarządzania służbą sanitarną w przypadku, gdy działania wojenne prowadzone są jednocześnie w kilku miejscach?

W takim przypadku obowiązują nadzwyczajne postanowienia⁶⁴.

53. Komu powierza się obowiązki szefa Polowej Służby Sanitarnej w przypadku przerwania łączności między Kwaterą Główną a Naczelnym Dowództwem Armii?

Naczelnemu lekarzowi armii⁶⁵.

54. Komu podlegają naczelnym lekarz armii, lekarz korpusu oraz lekarze w dywizjach?

⁶¹ K.S.O., Anlage X.A, Ziffer 248.

⁶² K.S.O., Anlage X.H, Ziffer 269.

⁶³ K.S.O., Teil A.I, Ziffer 7.

⁶⁴ K.S.O., Teil A.I, Ziffer 9.

⁶⁵ K.S.O., Teil A.I, Ziffer 25.

Naczelnny lekarz armii podlega Naczelnemu Dowództwu Armii, lekarz korpusu Dowództwu Generalnemu, zaś lekarze poszczególnych dywizji podlegają Sztabom Dywizji Piechoty, Kawalerii oraz Rezerwy.

55. Jaki personel sanitarny podlega 54 podoficerom sanitarnym jako bezpośrednim przełożonym i jakimi kompetencjami dysponują [podoficerowie]?

Personel sanitarny przydzielony jest do właściwych jednostek wojskowych. Naczelnny lekarz armii posiada kompetencje dowódcy brygady, lekarz korpusu odpowiednio dowódcy pułku, a lekarz dywizji dowódcy batalionu⁶⁶.

56. Jaki jest stosunek służbowy oficerów sanitarnych wyższych organów dowodzenia do intendencji i odwrotnie?

Oficerowie wyższych organów dowództwa powinni wcześniej uzgadniać wydawane rozkazy z intendencją lub, jeśli okoliczności na to nie pozwalają, jak najszybciej zawiadomić o wszelkich zaistniałych zdarzeniach, które dotyczą zakresu ich działania. Podobnie postępuje intendencja w przypadku, gdy z jej strony konieczne jest przedstawienie propozycji jakichkolwiek zmian dotyczących służby sanitarnej⁶⁷.

57. Kto zarządza wykorzystaniem przenośnego urządzenia do uzdatniania wody w rejonie działań wojennych?

Naczelnny lekarz armii⁶⁸.

58. Jakie powinności posiada lekarz korpusu odnośnie do wyposażenia sanitarnego i formacji sanitarnych?

- ❖ wnioskuje o wymianę wyposażenia bezpośrednio u lekarza etapowego,
- ❖ uzgadnia z lekarzem etapowym termin sprowadzenia polowego wozu sanitarnego z aparatem rentgenowskim, niezwłocznie po otrzymaniu meldunku o zapotrzebowaniu na sprzęt od szefa lazaretu polowego, znajdującego się na obszarze działania korpusu,
- ❖ występuje do Dowództwa o wykorzystanie lazaretów polowych nieprzydzielonych do dywizji lub sam je organizuje oraz informuje o tym Sztab Dywizji. Ponadto rozeznaje charakter miejsca i określa, gdzie powinien być założony lazaret,
- ❖ w przypadku działań wojennych ma kompetencje przyspieszenia akcji odwołania, ewakuacji oraz sprowadzenia szpitala polo-

⁶⁶ K.S.O., Teil A.I, Ziffer 10.

⁶⁷ K.S.O., Teil A.I, Ziffer 18.

⁶⁸ K.S.O., Teil A.I, Ziffer 23.

wego z powrotem do Korpusu Armii. W tym celu nawiązuje bezpośredni kontakt z lekarzem etapowym (z oddziału transportu sanitarnego) oraz z wojskowymi władzami kolei⁶⁹.

59. Co należy do czynności doradzających chirurgów?

Wykonywane przez nich czynności mają charakter wyłącznie fachowy [zawodowy] i naukowy. Nie dotyczą spraw personalnych, wojskowych czy zarządzania. Nie przysługuje im prawo odwoływania się od rozkazów [poleceń], wydawanych przez lekarzy naczelnych w lazaretach czy w punktach opatrunkowych. Wszelkie wykonywane przez nich czynności muszą być bezwzględnie konsultowane z lekarzem korpusu⁷⁰.

60. Jakie powinności posiada lekarz dywizji w zakresie wyposażenia sanitarnego i formacji sanitarnych? Powinności lekarza korpusu są analogicznie do zakresu jego zadań uregulowanych przez Wojenny Regulamin Sanitarny⁷¹.

61. Co to jest szwadron sanitarny?

Szwadron sanitarny stanowi formację dywizjonu kawalerii utworzoną z dwóch trzecich personelu sanitarnego i mającego w dyspozycji wóz sanitarny, na potrzeby opieki nad rannymi podczas oraz po przeprowadzonej bitwie⁷².

62. Jakie powinności służbowe i kompetencje posiada najstarszy rangą oficer sanitarny podczas stanu oblężenia?

Posiada on powinności i kompetencje naczelnego lekarza armii⁷³.

63. Kto kieruje służbą sanitarną na obszarze inspektoratu etapowego?

Kieruje nią lekarz etapowy.

64. Jakie kompetencje dyscyplinujące ma lekarz etapowy nad podległym mu personelem?

Posiada on kompetencje dowódcy pułku.

65. Komu dyscyplinarnie podlegają sanitarne formacje etapowe?

Podlegają one dowódcy etapu i inspektorowi etapowemu⁷⁴.

66. Co wchodzi w skład sanitarnych formacji etapowych?

- ❖ oddziały lazaretów wojennych,
- ❖ lazarety wojenne,
- ❖ lazarety etapowe (zlokalizowane na zapleczu frontu),

⁶⁹ K.S.O., Teil A.I, Ziffer 32–34.

⁷⁰ K.S.O., Teil A.I, Ziffer 41.

⁷¹ K.S.O., Teil A.II, Ziffer 43–57.

⁷² K.S.O., Teil A.II, Ziffer 90.

⁷³ K.S.O., Teil A.V, Ziffer 185.

⁷⁴ K.S.O., Teil B.I, Ziffer 190.

- ❖ oddziały szpitalne dla łżej chorych,
- ❖ oddziały transportu chorych,
- ❖ pociągi sanitarne,
- ❖ statki szpitalne, kordony statków szpitalnych,
- ❖ pomocnicze pociągi sanitarne, pomocnicze statki szpitalne, kordony pomocniczych statków szpitalnych,
- ❖ pociągi do transportu chorych, statki do transportu chorych, kordony statków do transportu chorych,
- ❖ etapowe składy sanitarne⁷⁵.

67. Co to jest etapowy skład sanitarny oraz ile składów znajduje się w każdym inspektoracie etapowym?

Etapowy skład sanitarny jest formacją, która dysponuje narzędziami niezbędnymi dla lazaretów wojennych, dla lazaretów etapowych, zorganizowanych na zapleczu frontu, dla szpitali zakaźnych, dla przygotowania pomocniczych pociągów sanitarnych, kolei polowej, statków sanitarnych, przeznaczonych do transportu chorych. W składach uzupełnia się na bieżąco wyposażenia sanitarne dla wojska i formacji sanitarnych, o ile nie można tego zrobić na miejscu. Poza tym przy etapowym składzie sanitarnym pracują rzemieślnicy zajmujący się przygotowaniem [wytwarzaniem] narzędzi, pojazdy z mobilnym rentgenem, urządzenia do uzdatniania wody, namioty szpitalne itp., które są wykorzystywane w miarę potrzeb. Każdemu inspektoratowi podlega jeden etapowy skład sanitarny⁷⁶.

68. Kto wydaje rozkazy w etapowym składzie sanitarnym i jakie kompetencje dyscyplinujące ma dowódca nad podlegającym mu personelem?

Rozkazy wydaje dowódca w stopniu podporucznika, który posiada kompetencje szefa kompanii⁷⁷.

69. Komu podlega personel sanitarny etapowego składu sanitarnego w kwestiach służby sanitarnej?

Personel podlega dyrektorowi lazaretu wojennego (lekarzowi naczelnemu lub lekarzowi naczelnemu sztabu) oraz lekarzowi etapowemu. Ponadto inspektorzy lazaretów polowych podlegają intendenturze etapowej⁷⁸.

70. Z ilu oddziałów składa się etapowy skład sanitarny?
Składa się on z trzech oddziałów.

⁷⁵ K.S.O., Teil B.II; Teil H, Ziffer 521–534.

⁷⁶ K.S.O., Teil B.III, Ziffer 290.

⁷⁷ K.S.O., B.III, Ziffer 291; Teil H, Ziffer 534.

⁷⁸ K.S.O., Teil B.III, Ziffer 291.

71. Komu podlega, w przypadku podziału [składu], drugi i trzeci oddział?

Drugi oddział podlega drugiemu podporucznikowi, a trzeci oddział aptekarzowi sztabowemu⁷⁹.

72. Jaki personel wchodzi w skład i jakie wyposażenie posiada etapowy skład sanitarny?

- ❖ 1 dowódca (porucznik),
- ❖ 1 porucznik,
- ❖ 1 aptekarz sztabowy,
- ❖ 5 starszych aptekarzy,
- ❖ 3 inspektorów połowych lazaretów wojskowych,
- ❖ 4 sierżantów (podoficerów), kancelistów,
- ❖ 8 sierżantów (podoficerów), inspektorów,
- ❖ 6 rzemieślników, wykonujących narzędzia (młodszych rangą),
- ❖ 1 sierżant prowadzący kolumnę transportową,
- ❖ 1 podoficer kolumny transportowej,
- ❖ 32 żołnierzy kolumny transportowej,
- ❖ 2 konie wierzchnie, 48 koni pociągowych,
- ❖ 24 dwukonne wozy sanitarne.

Dla wozu z aparatem rentgenowskim:

- ❖ 1 młodszy sierżant, konny, sierżant lub podoficer w charakterze kierującego,
- ❖ 1 starszy szeregowy,
- ❖ 1 mechanik (młodszy rangą),
- ❖ 2 żołnierzy kolumny transportowej,
- ❖ 1 koń wierzchni,
- ❖ 4 konie pociągowe.

Dla każdego transportowanego urządzenia do uzdatniania wody:

- ❖ 1 szeregowy (maszynista albo ślusarz),
- ❖ 1 żołnierz kolumny transportowej,
- ❖ 2 konie pociągowe.

Analogicznie do liczby inspektoratów etapowych podległych korpusowi armii czterokonne wozy do transportu aparatów rentgenowskich i przenośnych urządzeń do uzdatniania wody⁸⁰.

73. Jak przebiega transport towarów zamówionych w etapowym składzie sanitarnym przez oddziały wojskowe i formacje sanitarne?

Jeżeli nie może być w tym celu wykorzystany transport kolejowy czy poczta polowa, to oddziały wojskowe i formacje sanitarne

⁷⁹ K.S.O., B.II, Ziffer 292.

⁸⁰ K.S.O., Teil V.H, Ziffer 534.

powinny, jeśli to możliwe, odebrać zamówione artykuły, korzystając z własnych środków transportu. Ponadto, co ważne, kolumna transportowa jest wyznaczona w pierwszym rzędzie do zaopatrywania szpitali polowych, których wnioski o dostarczenie artykułów są realizowane w pierwszej kolejności, przed wnioskami innych lazaretów wojskowych. Jeśli liczba wozów kolumny transportowej jest niewystarczająca, kierujący składem sanitarnym występuje z wnioskiem do najbliższego biura komendanta etapowego, z prośbą o przekazanie kolejnych pojazdów. Również Ministerstwo Wojsny może skierować będące w gotowości pojazdy z sanitariuszami-ochotnikami lub inne dostępne pojazdy do dyspozycji etapowego składu sanitarnego⁸¹.

74. Co to jest magazyn towarów?

Magazyn towarów to każdy punkt zborny, służący do przechowywania wszystkich przychodzących z kraju oraz tam składowanych paczek z towarami⁸².

75. Jaki personel posiada skład towarów?

- ❖ 1 aptekarz sztabowy,
- ❖ 2 inspektorów lazaretów polowych,
- ❖ 4 młodszych sierżantów lub sierżantów sanitarnych,
- ❖ 10 podoficerów,
- ❖ 3 żołnierzy kolumny transportowej⁸³.

76. Na ile wydziałów podzielony jest magazyn towarów?

Są to odpowiednio: wydział dla towarów transportowanych tranzytem (zawiaduje nim drugi inspektor lazaretu polowego), wydział sanitarny, który jest przeznaczony do uzupełniania zapasów etapowego składu sanitarnego. Wydział sanitarny składa się z podwydziału medyczno-chirurgicznego wyposażenia sanitarnego (zawiaduje nim aptekarz sztabowy) oraz z podwydziału wyposażenia gospodarczego (zawiaduje nim inspektor lazaretu polowego)⁸⁴.

77. Kto przejmuje zastępstwo wydziału sanitarnego lub całego magazynu towarów, jeśli jest to wymagane?

Aptekarz sztabowy⁸⁵.

78. Komu dyscyplinarnie podlega personel magazynu towarów?

Dowódcy / naczelnikowi stacji kolejowej, natomiast w kwestii służby sanitarnej zastępcy lekarza korpusu lub lekarza etapowego.

⁸¹ K.S.O., Teil B.III, Ziffer 294.

⁸² K.S.O., Teil B.III, Ziffer 296.

⁸³ K.S.O., Teil H, Ziffer 535.

⁸⁴ K.S.O., Teil B.III, Ziffer 296.

⁸⁵ Ibidem.

Inspektorowi lazaretu polowego podlegają ponadto zastępcy intendenta lub intendenta etapowego⁸⁶.

79. W jaki sposób są uzupełniane zapasy wydziału sanitarnego w magazynie towarów?

W przypadku gdy zapasy przekazane przez władze danej prowincji są niewystarczające, będą one uzupełniane przez magazyn sanitarny lub główny magazyn sanitarny, zgodnie z przepisami Wydziału Medycznego Ministerstwa Wojny⁸⁷.

80. Jakie przepisy są obowiązujące dla służby sanitarnej wojsk okupacyjnych?

Są to postanowienia obowiązujące w czasie pokoju, w szczególności F.S.O. oraz K.V.⁸⁸.

81. Co to są lazarety rezerwowe oraz co to są lazarety forteczne?

Lazaretami rezerwowymi określa się wszystkie lazarety, które w momencie ogłoszenia mobilizacji działają jako czynne lazarety wojskowe, z wyjątkiem lazaretów znajdujących się w miastach fortecach. Te określane są lazaretami fortecznymi⁸⁹.

82. W jaki sposób odbywa się pierwsze zaopatrzenie apteczek [skrzyń] sanitarnych w środki medyczne, opatrunkowe, przyrządy lekarskie i apteczne?

Środki opatrunkowe, narzędzia lekarskie i apteczne, poza nieznacznymi wyjątkami, są stale dostępne już w czasie pokoju. Lekiwiny oraz przyrządy, które nie są przechowywane w pojemnikach, jak również środki opatrunkowe są w momencie mobilizacji pobierane z tzw. zapasów wojennych w lazaretach garnizonowych lub organizowane w inny sposób, w przypadku niewystarczającej ich ilości. Odpowiednie umowy na dostawy są przewidziane już w czasie pokoju.

83. Gdzie podano ilościowo wykaz środków medycznych i opatrunkowych jak również sprzętów / narzędzi medycznych, które powinny się znaleźć w skrzyniach sanitarnych?

W Załączniku XII do Wojennego Regulaminu Sanitarnego.

84. Co stanowi treść Załącznika XII Wojennego Regulaminu Sanitarnego oraz na ile rozdziałów został on podzielony?

Zawiera wykaz wyposażenia medyczno-chirurgicznego, wyposażenia skrzyń sanitarnych, wojskowych wozów sanitarnych, wozów formacji sanitarnych i wojsk polowych.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ K.S.O., Teil B.III, Ziffer 299.

⁸⁸ K.S.O., Teil C, Ziffer 301.

⁸⁹ K.S.O., Teil C, Ziffer 308.

Podzielony został na sześć rozdziałów traktujących o:

- ❖ narzędziach lekarskich,
- ❖ środkach opatrunkowych,
- ❖ narzędziach aptekarskich,
- ❖ środkach medycznych,
- ❖ środkach do aparatu rentgenowskiego,
- ❖ środkach medycznych dla koni.

85. Czy również inne środki, poza wymienionymi w Załączniku XII Wojennego Regulaminu Sanitarnego, będą organizowane w czasie mobilizacji?

Pewna ilość środków czy narzędzi, które odpowiadają zmieniającym się potrzebom, a które nie są wymienione we wspomnianym Załączniku XII, szczególnie będące obecnie w użyciu środki medyczne, będą organizowane przez Wydział Medyczny Ministerstwa Wojny i tak szybko, jak to możliwe, przekazywane dla formacji sanitarnych⁹⁰.

86. Jak odbywa się uzupełnienie oraz zaopatrzenie wojsk polowych czy formacji sanitarnych na terytorium nieprzyjaciela?

Na terytorium wrogim narzędzia, które w razie potrzeby mogą zostać nabyte lub potrzebne będą do wymiany, są zamawiane u władz lokalnych lub pozyskiwane bezpośrednio od miejscowej ludności. Odpowiednie upoważnienie należy w tym celu uzyskać u dowództwa etapowego lub od przełożonego Komendantury. W razie nagłej potrzeby każdy dowódca wojskowy czy lekarz naczelny lazaretu polowego ma prawo bez zbędnych formalności do konfiskaty środków na doraźne potrzeby, ale ponosi odpowiedzialność za sposób dokonania ich zaboru. Zakupy z tzw. wolnej ręki mogą być generalnie dokonywane na terytorium nieprzyjaciela tylko przez władze administracyjne, ale w sytuacjach wyjątkowych także bezpośrednio przez wojsko⁹¹.

87. W jaki sposób odbywa się uzupełnianie wyposażenia medyczno-chirurgicznego, jeśli konfiskata, zakup lub jego produkcja we własnym zakresie nie jest możliwa?

- ❖ w jednostkach wojskowych z zapasów kompanii sanitarnej lub lazaretów wojskowych, które są zobowiązane do przekazania tego, co jest potrzebne, natomiast w przypadkach nadzwyczajnych z zapasów znajdujących się w okolicy oddziałów,
- ❖ w kompaniach sanitarnych, z zasobów najbliższego lazaretu wojskowego,
- ❖ w pozostałych formacjach sanitarnych, z etapowego składu sanitarnego.

⁹⁰ K.S.O., Anlage VIII.A, Ziffer 199.

⁹¹ K.S.O., Anlage VIII.A, Ziffer 206, 207.

Oddziały wojskowe i kompanie sanitarne mogą również w uzasadnionych przypadkach uzupełniać wyposażenie medyczne bezpośrednio w etapowym składzie sanitarnym⁹².

88. Jak odbywa się uzupełnianie zapasów etapowego składu sanitarnego?

Uzupełnianie zapasów, o które należy niezwłocznie zwrócić się drogą służbową, odbywa się za pośrednictwem inspektoratu etapowego poprzez zakup lub konfiskatę, lub na rozkaz szefa Polowej Służby Sanitarnej, poprzez pobranie towarów z magazynu towarów.

Jeśli odpowiedniej ilości materiałów opatrunkowych na potrzeby wojska i formacji sanitarnych nie da się wystarczająco szybko uzupełnić na zapleczu frontu, kierujący składem musi postarać się o samodzielne przygotowanie takich środków.

Zapewnienie niezbędnej siły roboczej, pomieszczeń oraz innych środków odbywa się na wniosek przełożonego, tj. dyrektora lazaretu wojennego u lekarza etapowego⁹³.

89. Kto zarządza narzędziami lekarskimi znajdującymi się w dyspozycji etapowego składu sanitarnego?

Aptekarz wojskowy⁹⁴.

90. Kto zajmuje się przygotowaniem apteki polowej przy lazarecie polowym i jak powinna być oznaczona?

Leży to w kompetencjach naczelnego aptekarza. Apteka polowa musi znajdować się w miejscu, w którym będzie widoczna z drogi⁹⁵.

91. Jakiemu typu dokumentację ma obowiązek prowadzić aptekarz wojskowy odbywający służbę w formacjach sanitarnych wojsk polowych?

Ma on obowiązek wypełniać dokumentację dotyczącą narzędzi lekarskich, aptecznych, środków opatrunkowych oraz środków medycznych, zgodnie ze wzorami 19, 20 oraz 21 Załącznika do Wojskowego Regulaminu Sanitarnego.

92. Czy użycie przez wojsko środków medycznych stanowiących wyposażenie toreb i tornistrów sanitarnych, wojskowych wozów sanitarnych, skrzyń oraz apteczek sanitarnych będzie rozliczane i kiedy?

Rozliczenia nie dotyczą toreb i tornistrów sanitarnych. Natomiast w przypadku wozów sanitarnych, skrzyń i apteczek sanitarnych tylko wtedy, gdy nie były dostępne na miejscu dłużej niż do końca pół-

⁹² K.S.O., Teil A.VIII, Ziffer 208.

⁹³ K.S.O., Anlage VIII.A, Ziffer 211, 212.

⁹⁴ K.S.O., Anlage VIII.A, Ziffer 215.

⁹⁵ K.S.O., Anlage III.A, Ziffer 61, 67.

roczna (1 kwietnia, 1 października), w którym odbył się przemarsz wojsk⁹⁶.

93. Gdzie znajdują się regulatywy dotyczące przygotowywania medyczo-chirurgicznych środków sanitarnych?

W Załączniku XI Wojennego Regulaminu Sanitarnego.

94. Jakie są rodzaje sprasowanych środków opatrunkowych?

- ❖ odtłuszczona gaza w opakowaniach po 40 m,
- ❖ odkażająca gaza w opakowaniach po 40 m,
- ❖ odtłuszczone gaziki uciskowe po 500 sztuk w jednym opakowaniu,
- ❖ odkażające gaziki po 500 sztuk z jednym opakowaniem,
- ❖ odkażająca gaza w opakowaniach po 4 m,
- ❖ odtłuszczona wata w opakowaniach po 1 kg,
- ❖ odkażające waciki w opakowaniach po 1 kg,
- ❖ zwykła wata w opakowaniach po 1 kg oraz po 100 g,
- ❖ bandaże kambrowe o długości 5 m i szerokości 7 cm, pakowane po 36 sztuk oraz po 3 sztuki w sprasowanym opakowaniu,
- ❖ bandaże gazowe po 16 sztuk w opakowaniu, o długości 10 m i szerokości 10 i 12 cm,
- ❖ bandaże gazowe po 10 sztuk w opakowaniu, o długości 8 m i szerokości 12 cm oraz pakowane po 20 sztuk, o długości 5 m i szerokości 10 cm.

95. Jakie środki opatrunkowe będą przechowywane w stanie wysterylizowanym?

Odtłuszczona gaza, wata, bandaże kambrowe i bandaże opatrunkowe.

96. Gdzie znajdują się instrukcje dotyczące badania wody pitnej oraz normy jej przydatności do spożycia?

Załącznik I Wojennego Regulaminu Sanitarnego podaje instrukcję przeprowadzania badań wody, a punkty od 393 do 397 tegoż podają normy oceny jej przydatności do spożycia.

97. Jakie choroby występujące w wojsku wymienia Wojenny Regulamin Sanitarny?

Wymienia następujące choroby: tyfus brzuszny, dyzenteria, cholera, tyfus plamisty, ospa, dur powrotny, gorączka okresowa, dżuma, szkarlatyna, odra, błonica, sztywność karku, grypa, rzeżączka, syfilis, zakaźne choroby oczu, szkorbut, włosienica, wągrzyca, bąblowica, wąglik, nosacizna, wścieklizna, tuberkuloza, pryszczycy⁹⁷.

⁹⁶ K.S.O., Anlage VIII.A, Ziffer 220.

⁹⁷ K.S.O., Teil F.III.

98. Jakie środki dezynfekujące i czyszczące podaje Regulamin Wojskowego Regulaminu Sanitarnego?

Jako środki dezynfekujące wymienia się:

- ❖ strumień nasyconej pary wodnej (ok. 100°) oraz umiarkowanie sprężonej pary (105°) w urządzeniu do dezynfekcji,
- ❖ przegotowana woda z domieszką 2% sody,
- ❖ płomień ognia (przez wypalanie),
- ❖ chlorek rtęci – sublimat w roztworze 1:1000,
- ❖ 3% wodny roztwór karbolu,
- ❖ woda krezolowa (5% roztwór mydła krezolowego),
- ❖ mleko wapienne,
- ❖ wapno chlorowane,
- ❖ formaldehyd z parą wodną.

Jako środki czyszczące wymienia się:

- ❖ szare mydło,
- ❖ gorący roztwór sody,
- ❖ pocieranie chlebem⁹⁸.

99. Jakie środki zapachowe do poprawy jakości powietrza lub na potrzeby usuwania nieprzyjemnych zapachów wydobywających się z szamb, ale również na potrzeby dezynsekcji (muchy, itp.) są wymienione w Wojennym Regulaminie Sanitarnym?

- ❖ witriol żelaza (24 g dziennie na głowę) czysty lub w 3% roztworze,
- ❖ środki sypane, np. torf, sproszkowany węgiel drzewny, popiół oraz ziemia⁹⁹.

100. W jaki sposób tępią się wszy, pluskwy, karaluchy, szczury i myszy?

- ❖ Wszy odzieżowe likwiduje się strumieniem pary wodnej i następnie przez wytrzepywanie ubrań, odkażenie skóry roztworem sublimatu oraz szorowanie ciała szarym mydłem,
- ❖ Wszy głowowe likwiduje się przez staranne oczyszczanie, odkażenie skóry roztworem sublimatu oraz stosowanie innych środków medycznych,
- ❖ Pluskwy likwiduje się przez usuwanie tynku ze ścian i sufitów, bielenie wapnem, spryskiwanie wszelkich szczelin i otworów w deskach roztworem zielonego i szarego mydła z terpentyną, przemywanie wszystkich przedmiotów w pomieszczeniach tymże roztworem, szczególnie wszystkich fug drzwi i okien; przez

⁹⁸ K.S.O., Teil G.I.

⁹⁹ K.S.O., Teil G.III.

zastosowanie proszku na insekty. Zapluskwioną odzież, pościel, materace dezynfekuje się przez zastosowanie strumienia gorącej pary, a w nagłych przypadkach przez wygotowanie,

- ❖ Karaluchy likwiduje się przez wtryśnięcie wieczorem we wszystkie zakamarki, fugi, szczeliny ścian czy podłóg środka składającego się w równej części z boraksu i proszku na insekty. Następnie sporządza się mieszanę składającą się w równych częściach z boraksu, proszku na insekty i cukru (lub ugotowanych i potłuczonych ziemniaków) i pozostawienie jej na noc na talerzach na piecykach czy kuchenkach, itp.
- ❖ Szczury i myszy likwiduje się przez wyłożenie kawałków chleba lub mięsa w ilości nie większej od orzecha laskowego posmarowanych pastą fosforową. Zamknięte kanały i pomieszczenia muszą zostać poddane fumigacji za pomocą generatora gazu lub parą kwasu siarkawego¹⁰⁰.

Bibliografia

Archiwalia

Bayerisches Hauptstaatsarchiv, V 10 a, Sanitätsordnung, Rapport- und Meldewesen, Sanitätsberichte, Kriegs-Sanitätsordnung mit Sachverzeichnis (1907, Neudruck 1914); Anlagen zur Kriegs-Sanitätsordnung (1908, Neudruck 1914).

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, IV. HA, Rep. 7, Offizierswitwenkasse und andere militärische Versorgungsstellen, sygn. 564, Robert Droste – Stabsapotheker (1918–1920).

Źródła drukowane

Devin G. (red.), *Die deutschen Militärapotheker im Weltkrieg. Ihre Tätigkeit und Erfahrungen*, Oberstabsapotheker im Reichskriegsministerium, Berlin 1920.

Die Preußischen Apothekengesetze mit Einschluß der reichsgesetzlichen Bestimmungen über den Betrieb des Apothekergewerbes. Unter Mitwirkung von Redakteur E. Urban herausgegeben und erläutert von Dr. H. Böttger, Berlin 1907.

Für Militär-Apotheker. 100 wichtige Fragen und Antworten aus der Kriegs-Sanitäts-Ordnung zusammengestellt von Stabsapotheker Droste (Hannover), Berlin 1908.

¹⁰⁰ K.S.O., Teil G.IV.

Prüfung für Apotheker im Deutschen Reich vom 18. Mai 1904, Selbstverlag des Deutschen Apotheker-Vereins, Berlin 1904.

Opracowania

Hügel H., *Prüfungsordnung für Apotheker vom 8. Dezember 1934*, Berlin-Zehlendorf 1941.

Proelss H., Seel E., *Die Dienstverhältnisse der Deutschen Militärapotheke. Ein Unterrichts- und Nachschlagebuch für Einjährig-Freiwillige Militärapotheke, Apotheker des Beurlaubtenstandes, des Heeres und der Marine*, Stuttgart 1903.

Salzmann H., *Der Dienst des deutschen Apothekers im Heere und in der Marine*, Berlin 1900.

Thöns A., *Militärischer Dienstunterricht für einjährig-freiwillige Militärapotheke, Unter- und Oberapotheke des Deutschen Heeres*, Berlin 1889.

Vongehr F., *Geschichte der deutschen Marinepharmazie. 1871–1945. Die pharmazeutische Versorgung der Kaiserlichen Marine, der Reichsmarine und der Kriegsmarine*, Stuttgart 2014.

Vongehr F., *Zur deutschen Militärpharmazie im Ersten Weltkrieg*, „Wehrmedizinische Monatsschrift“ 2018, Bd. 62.